

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

**ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΑΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΨΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ**

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ**

**ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ, ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ**

**ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
1928**

ΕΥΔ της Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΡΕΜΜΥΔΗ ἢ ΚΡΟΜΜΥΔΑ*

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΙΤΗ

Ἀντεπιστάλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ρουμανίας.

Μεταξὺ τῶν τοπαρχικῶν οἰκῶν, τῶν *nobiles pheudati*, οἵτινες διό-
κουν τὰς ἐπαρχίας, εἰς αἷς διηρέθη ἡ ὅλη Πελοπόννησος, ἐκτὸς τῆς Ἀχαΐας,
κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα, ὁ ἱστορικὸς Σάθας συγκαταριθμεῖ καὶ
τὸν οἶκον τῶν Κρεμμυδῶν.¹

Ὁ οἶκος οὗτος φαίνεται λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ τινος ὁμωνύμου χωρίου
τῆς Πελοποννήσου, ἐκ ποίου ἀκριβῶς ὅμως ἀδυνατοῦμεν νὰ καθορίσωμεν.
Πρόκειται ἄρα γε περὶ τῆς μικρᾶς πολίχνης Κρομμυῶν, Κρομμυωνία ἢ
Κρεμνῶνα, τῆς ὀνομαζομένης σήμερον Ἅγιος Θεόδωρος καὶ κειμένης
πλησίον τῆς Κορίνθου² ἢ τῶν χωρίων Κάτω Κρεμμύδια καὶ Ἄνω Κρεμ-
μύδια τοῦ Δήμου Βουφράσου, τῆς ἐπαρχίας Ναυαρίνου, τῶν ἀναφερομέ-
νων εἰς τινὰ ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ γενομένην τὴν 29 Σεπτεμβρίου
1690;³ Δὲν γνωρίζομεν.

Τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἀνευρίσκομεν κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν,
ὅπου κατὰ τὸ 1548 ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Δημήτριος Κρομήδης διετέλεσαν
λαϊκὰ μέλη τῆς συνόδου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας⁴. Κατὰ τὴν ἐπομένην
γενεὰν ἔζη εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ὁ Θωμᾶς Κρεμύδης, ὅστις βεβαίως θὰ
ἦτο πολὺ πλούσιος, ἀφοῦ φέρεται δανεῖζων μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ εἰς
τὸν Πρίγκηπα τῆς Βλαχίας Πέτρον τὸν Χωλὸν († 1594).⁵

* Σημ. <Ἡπ. Χρ.> Παρὰ τὰς διὰ τινὰ σημεῖα τῆς παρούσης μελέτης ἐπιφυλά-
ξεις τῶν <Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν> εὐχαρίστως δημοσιεύεται αὕτη διὰ τὴν ἄλλην
αὐτῆς ἀξίαν. Ἡ μελέτη ἐστάλη γαλλιστί, μετέφρασε δ' αὐτὴν ὁ Δήμαρχος Ἰωαννίνων
κ. Β. Πυρσινέλλας.

¹) C. Sathas, *Monumenta historiae hellenicae. Documents inédits relatifs*
à l'histoire de la Grèce au moyen âge. Paris 1890. Τόμος IV, σελ. XLVI.

²) Μηλιαράκη, Γεωγραφία τοῦ Νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας, σελ. 138. Στρά-
βωνος, Γεωγραφικῶν Βιβλ. Η (Κορινθία).

³) Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, Νέα σειρά. II, 701.

⁴) Emile Legrand, *Notice bibliographique sur Jean et Théodore Zygo-*
males. Paris 1899 σελ. 86.—Μυστακίδης, Σελὶς πατριαρχικῆς ἱστορίας τῆς ἱστ' ἐκα-
τονταετηρίδος, Κωνστ. 1893, σελ. 31.

⁵) Collection de documents Hurmuzaki. Bucarest. Τόμ. XI σελ. 555, 566,
569, 571.

Ἀπόγονος πάντως τοῦ Θωμᾶ τούτου εἶναι ὁ νυμφευθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος τὴν τελευταίαν θυγατέρα τοῦ περιωνύμου Σκαρλάτου (Μπευλικτοῦ) καὶ τῆς Κοκόνας Καρατζᾶ, Ἀλεξάνδραν¹. Ὁ ἐκ τοῦ γάμου τούτου γεννηθεὶς Ἀντώνιος Κρεμμύδας ἦτο πρῶτος ἐκ μητρὸς ἐξάδελφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, τὸν ὁποῖον καὶ συνώδευσεν κατὰ τὴν εἰς Βιέννην διπλωματικὴν του ἀποστολὴν τὴν γενομένην τὸ 1688².

Ὁ Ἀντώνιος Κρεμμύδης οὗτος, τῆς συζύγου τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν γνωρίζομεν, ἀφῆκε μίαν θυγατέρα, τὴν Σμαράγδαν, ὑπανδρευθεῖσαν μετὰ τοῦ Παναγιωτάκη (πιθανῶς τῆς οἰκογενείας Μαμονᾶ) μεγάλου Παχαρνίκου τοῦ διδανίου τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου Μαυροκορδάτου ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1724³, καὶ υἱὸν ὀνομαζόμενον ἐπίσης Ἀντώνιον. Οὗτος ἐχρημάτισεν ἐπανειλημμένως δεύτερος κομίσος τοῦ Πρίγκηπος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μπρακοβάνου κατὰ τὸ 1702 ὥς καὶ κατὰ τὸ 1711, ἀκολούθως δὲ μέγας ἄρμας (ἐκτελαστής) τοῦ Πρίγκηπος Ἰωάννου Μαυροκορδάτου κατὰ τὸ 1718 καὶ μέγας κομίσος ἐν τῷ διδανίῳ τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου Μαυροκορδάτου κατὰ τὰ ἔτη 1724 καὶ 1725. Σύζυγός του ὑπῆρξεν ἡ κόρη (ἥς δὲν γνωρίζομεν τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα) τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τῆς Ἑλένης, θυγατρὸς τοῦ Πρίγκηπος τῆς Μολδαβίας Δημητρίου Κατακουζηνοῦ. Ὁ δεύτερος οὗτος Ἀντώνιος ἀπέκτησεν υἱὸν ὀνομαζόμενον Στεφανάκην, ὅστις ἔλαβεν ἐν Βλαχίᾳ τὰ ἐξῆς ἀξιώματα: δεύτερος σπαθάρης τὸ 1730, κλουτζάρης ζὰ ἄριας τὸ 1737, μέγας μεδέλνικος τοῦ διδανίου τὸ 1745, μέγας στόλνικος τὸ 1761 καὶ τέλος ἀπηγγονίσθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον ὑπὸ τοῦ Πρίγκηπος Ρακοβίτσα τὴν 26 Ἀπριλίου 1764. Εἶχε νυμφευθῇ τὴν Μαρίαν κόρην τοῦ ρουμού-

¹) *Emile Legrand*, *Généalogie de Maurocordato de Constantinople*. Πρώτη ἔκδοσις, σελ. 11. Σειρὰ τοῦ γένους τῶν Μ. Alex. A. O. Sturdza, *L'Europe Orientale et le rôle Historique de Maurocordato*. Paris 1813, σελ. 354.

²) *Horimiuzaki* Τόμος V, πρῶτον μέρος, σελ. 153.—*Hammer*, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Traduction Hellert, 1838, Τόμος XII, σελ. 285, ἀντὶ τοῦ Κρεμμύδη ἀναγράφει Κρεμᾶκη. Τοιοῦτοτρόπως ἀναφέρονται καὶ εἰς ἑγγραφὸν τι δημοσιευόμενον ἐκὸς Γεδεώνος, «Ἐκκλησι. Ἀλήθεια» IV, 505 καὶ ἐν Λιθαβᾶ, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐπιστολαὶ 100, Τεργέστη, 1879, σελ. 45. Τὸ Ἑλληνικὸν χειρόγραφον ὑπ' ἀριθ. 1005, φύλλον 19 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων φέρει, ὅπως τὰ ἑγγραφα τὰ δημοσιευθέντα ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Χουμουζάκη, τὸν τύπον Κρεμμύδη.

³) Ἡ θυγάτηρ τοῦ Παναγιωτάκη καὶ τῆς Σμαράγδας Κρεμμύδη ὀνομαζομένη, ὅπως ἡ μήτηρ αὐτῆς, Σμαράγδα, ὑπῆρξεν ἡ τρίτη σύζυγος τοῦ Πρίγκηπος τῆς Βλαχίας Νικολάου Μαυροκορδάτου. Ἡ σειρὰ τοῦ γένους τῶν Μ. δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Legrand (σελ. 14) ἀναφέρει ὅσον ἀφορᾷ τὴν Σμαράγδαν Παναγιωτάκη: οἰκείου αὐτοῦ καὶ ἀρχοντος παχαρνίκου οὖσαν πρὸς μητρὸς ἀπόγονον τοῦ προεργηθέντος Κρεμμύδη γαμβροῦ τοῦ διαληφθέντος περιφήμου Σκαρλάτου.

νου μπογιάρου 'Ιωάννου Σλατινιάνου και απέκτησε μίαν μόνον θυγατέρα, σύζυγον τοῦ βλάχου μπογιάρου Γρηγορίου 'Αζάν, ἀποθανοῦσαν ἀνευ ἀπογόνων.¹

Οὕτω φαίνεται σθεσθεῖσα ἡ οἰκογένεια Κρεμμύδη τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Δὲν γνωρίζομεν ἂν ἡ οἰκογένεια αὕτη ἦτο συγγενῆς μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ἥτις συναντᾶται εἰς τὴν 'Ηπειρον καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐπιθυμοῦμεν νὰ γράψωμεν ὀλίγα τινὰ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀναγνώσται τῶν «'Ηπειρωτικῶν Χρονικῶν» ἤθελον συμπληρώσῃ τὰς ἡμετέρας πληροφορίες.

Μεταξὺ τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων τῆς Κεφαλληνίας ὁ Μηλιαράκης ἀναφέρει ἐπίσης καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας Κρεμμύδη, παράγων αὐτὸ ἐξ ὁμωνύμου χωρίου τῆς νήσου². Εἶναι δυνατόν λοιπὸν οἱ Κρεμμύδαι οὗτοι νὰ κατέφυγον ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὅπως καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι³. Δὲν συνεβουλευθήμεν τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλεως ταύτης, καὶ δὲν κατέχομεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου εἰμὴ τὴν πληροφορίαν, ἥτις ἐδόθη ἡμῖν κατὰ τὸ 1909 ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἀρχείων τῆς 'Ενετικῆς Δημοκρατίας, καὶ καθ' ἣν εἰς τὸ βιβλίον τῶν γαιοκτημόνων τῆς Κεφαλληνίας περιλαμβάνεται καὶ τὸ ὄνομα Ματθαίου Κρεμμύδη κατὰ τὸ ἔτος 1601.

'Εκ τῆς Κεφαλληνίας πιθανὸν νὰ διῆλθεν ἡ οἰκογένεια αὕτη εἰς τὴν 'Ηπειρον.

Πρώτην ἐν 'Ηπείρῳ μνείαν τῆς οἰκογενείας ταύτης γνωρίζομεν τὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῇ περὶ τὴν εἰκόνα τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου, τὴν καιμένην ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ τοῦ Μπισδουνοπούλου, παρὰ τὰ 'Ιωάννινα. 'Η ἐπιγραφή αὕτη ἐκοινοποιήθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐν 'Ιωαννίνοις Γαλλικοῦ Προξενείου τὴν 18 'Ιανουαρίου 1904, ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς: «'Ανηγέρθη οὗτος ὁ θεῖος ναὸς τοῦ 'Αγίου 'Ιων. τοῦ Θεολόγου δι' ἐξόδων Κωνστ. Κρομύδα καὶ υἱοῦ αὐτοῦ, ἔτος σωτήριον 1635

¹) Αἱ ἀποδείξεις τὰς ὁποίας ἐξηγάγομεν ἐκ ρουμανικῶν πηγῶν ἐδημοσιεύθησαν παρ' ἡμῶν εἰς ἀρθρον δημοσιευθὲν ρουμανιστὶ καὶ ἐπιγραφόμενον: Εἰς ἐκρουμανισθεῖς ἑλλην, ὁ Στόλνικος Στεφανάκης Κρεμμύδης, καὶ δημοσιευθὲν εἰς τὸ ρουμανικὸν περιοδικὸν «Revista istorica», ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Jorga, 1ον ἔτος (1915) σελίς 105—111.—'Απεδείξαμεν οὕτω τὴν ταυτότητα τοῦ προσώπου τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Στεφανάκης μὲ τὸν Σ. Κρεμμύδην. Περὶ αὐτοῦ ἀσχολοῦνται καὶ πολλαὶ ἑλληνικαὶ πηγαί: Dapontes, Ephémérid es daces, δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ E. Legrand, II 282. 'Αθανασίου 'Υψηλάντη, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελίς 399.

²) Μηλιαράκη, Γεωγραφία πολιτικὴ τοῦ Νομοῦ Κεφαλληνίας. 'Αθήναι 1890, σελίς 39, 94 καὶ 118.

³) Μαζαράκη, Βιογραφίαι τῶν ἐνδόξων Κεφαλλήνων. Βενετία 1843.

κατὰ μὴν Μαρτίου». Τὸ Προξενεῖον προσέθετε μόνην ταύτην τὴν πληροφορίαν: μνημεῖα (δηλ. τάφοι) ὑπάρχουν πολλά.

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα:

1) Εἰς ἐπιγραφὴν τεθεῖσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην κατὰ τὸ 1899 καὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν φωτογραφικὸν ἀντίτυπον, τὸ ὄνομα τοῦ παλαιοῦ ἱδρυτοῦ «Κωνσταντίνου Κρομύδα» ἀντικατέστη, δὲν γνωρίζομεν διατί, διὰ τοῦ «Κωνσταντίνου Ἰωαννίτου».

2) Ὅταν τὸ 1913 ὁ κ. Τσιούλλης, γραμματεὺς τότε τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Προξενείου τῆς Ρουμανίας, ἐπισκέφθη τὴν ἐκκλησίαν κατὰ σύστασιν ἡμετέραν, εὗρε τὴν παλαιὰν ἐπιγραφὴν τὴν περιβάλλουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου κεκαλυμμένην δι' ἀσδέστου.

3) Ὁ Λαμπρίδης εἰς τὰ Ἑπειρωτικὰ μελετήματα, 1ον τεύχος, σελ. 77, περιορίζεται νὰ γράψῃ ὅτι, τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τῆς ἀνεγερθείσης ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὸ 1520, μεταβληθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμίον τὸ 1558, ἕτερος ναὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ Ἀγίου ἀνηγέρθη ὀλίγον βραδύτερον εἰς Μπισδουνόπουλον. Δὲν ἀναφέρει ὅμως οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος, οὔτε τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς ἀνιδρύσεως αὐτοῦ.

4) Ὁμοία σιωπὴ παρὰ τῷ Ἀραβαντινῷ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Ἀθῆναι 1856, τόμος II, σελίς 241—4.

Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι θὰ εὑρεθῇ τις μεταξὺ τῶν ἀναγνωστῶν τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν», ὅστις θὰ θελήσῃ νὰ ἐγκύψῃ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου. Θ' ἀνακαλύψῃ ἴσως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ «υἱοῦ» τοῦ ἱδρυτοῦ, ὅπερ δὲν μνημονεύεται ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐπιγραφῇ.

Ἀγνοοῦμεν ἐπίσης ποῖον ἦτο τὸ πρῶτον μέρος τῆς Ἠπείρου, εἰς ὃ ἐγκατέστη ἡ οἰκογένεια Κρεμμύδη. Κατὰ τὸν Λαμπρίδην, Κουρεντιακά, σελίς 54, τοῦτο ἦτο τὸ Γραμμένον· κατὰ τὸν Ἀραβαντινόν, σελίς 266 σημείωσις 3, τὸ Ἀργυρόκαστρον. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως ἡμεῖς ἀπὸ τὸ Βουκουρέστιον, ὅπου διαμένομεν, νὰ διευκρινίσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι λείπει μία γενεὰ μεταξὺ τοῦ ἀνωνύμου «υἱοῦ» τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Μπισδουνοπούλου καὶ τοῦ Κώνστα Κρεμμύδη, ὅστις μνημονεύεται εἰς ἐν ἑγγραφον τῆς οἰκογενείας ἡμῶν καὶ ὁ ὁποῖος φαίνεται γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1680.

Ὁ Κώνστας οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου Κρομίδα, ὅστις ἦτο κοιζάμπασης ἐν Ζίτση καὶ ἐνυμφεύθη κατὰ τὸ 1733 τὴν ἀδελφὴν τοῦ Δοσιθέου Φιλίτη, τοῦ γενομένου βραδύτερον μητροπολίτου τῆς Οὐγγροβλαχίας. Διατί ἦτο ἐγκατεστημένος ἐν Ζίτση, δὲν γνωρίζομεν. Εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Ζίτσαν ἴσως θ' ἀνεύρισκέ τις ἀναμνήσεις ἀναφερόμενας εἰς αὐτόν.

Εἴμεθα κάτοχοι τῆς φωτογραφίας τῆς ἡρειπωμένης οἰκίας του καὶ προσθέτομεν ὅτι τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἅτινα ἦλθον καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Βλαχίαν, ἔφερον, τῇ θελήσει τοῦ Μητροπολίτου Δοσιθέου, τὸ ἐπίθετον Φιλήτης. Ἐν τῶν τέκνων τούτων ἦτο καὶ ὁ Κώνστας. Οὗτος, γενόμενος κληρικός καὶ μετονομασθεὶς κατὰ τὴν χειροτονίαν Κωνσταντῖος, ἐξημέρισεν ἐπίσκοπος τοῦ Μπουζέου ἐν Βλαχίᾳ ἀπὸ τοῦ 1793 μέχρι τοῦ 1819 καὶ ἱδρυσεν ἐν Ζίτση τὸ 1813 γυμνάσιον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν, προικίσας αὐτὸ διὰ σπουδαίας βιβλιοθήκης, καταστραφείσης ἔκτοτε εἰς αὐτὸ ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Γεώργιος Ἀσώπιος Κρανᾶς, ἀκολουθῶν δὲ ἀπὸ τοῦ 1819 ὁ Γεώργιος Γαζῆς¹. Ὁ συγγραφεὺς τῶν γραμμῶν τούτων κατάγεται ἐξ ἑνὸς τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντῖου καὶ συνεπῶς κατὰ πατρικὴν γραμμὴν ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Κώνστα Κρομύδα τῆς Ζίτσης. Θὰ εἴμεθα ἰδιαιτέρως εὐτυχεῖς, ἂν παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν τῶν «Ἡπειρ. Χρονικῶν» ἡδυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν ποῖαι αἱ συγγενικαὶ σχέσεις, αἵτινες τυχὸν συνέδεον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν Κωνσταντῖνον Κώνστα Κρομύδαν τῆς Ζίτσης πρὸς τὸν κτίτορα τοῦ ναοῦ τοῦ Μπισδουνοπούλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς Χατζῆ-Δημήτριον Κρομίδα, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς ἔγγραφα τοῦ 1741—3 καὶ Στέφανον Κρομύδην, ὅστις συναντᾶται εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ 1759 καὶ ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ εὐπατρίδου Χριστοδούλου Ἀλεξίου Κερασάρη¹. Ὁ Κρομύδας οὗτος πιθανῶς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, καθ' ἃ λέγει ὁ Γούδας, διέθρεψε νέον καὶ πτωχὸν τὸν Ζώην Κ. Καπλάνην.

Ὁ Στέφανος Κρομύδας τῶν Ἰωαννίνων ἀφῆκε πέντε υἱούς.

1) Τὸν Ἀλέξιον Κρομύδαν, ὅστις συναντᾶται μετὰ τοῦ 1777 καὶ 1789 εἰς διάφορα ἔγγραφα. ² Κατὰ τὸ 1793 ὡς προεστὼς καὶ πρόκριτος ἐγένετο εἰς τῶν μαρτύρων, οἵτινες ὑπέγραψαν τὴν διαθήκην τῶν ἀδελφῶν Βρετοῦ. ³ Ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Μπέρκου, τῆς παλαιᾶς οἰκογενείας τοῦ ὀνόματος τούτου. ⁴ Εἰς Δημήτριος Μπέρ-

¹) Ἀμαλία Παπασταύρου, Ἡ Ζίτσα. Ἀθήναι 1895, σελ. 32—3. Τὸ περιοδικὸν Λόγιος Ἑρμῆς 1819, σελ. 871—5. Μέλη τῆς οἰκογενείας ἡμῶν ἐνεταφιάσθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῆς Ζίτσης. Ἀγνοῶ ἂν διασώζωνται τὰ μνήματα τῶν.

²) Ἀραβαντινός II, 266. Ἄλλη θυγάτηρ τοῦ Χριστοδοῦλου Κερασάρη ὑπανδρεύθη τὸν Συκκᾶν. Δημήτριος τις Κερασάρης ἐξῆλθεν ἐν Βενετίᾳ τὸ 1730. Ἡ Βαλᾶσα Κερασάρη, λέγει ὁ Γούδας, (Βίοι παράλληλοι, III, 215) ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τοῦ Γεωργίου Σταύρου Τσιαπαλάμου, γεννηθέντος τὸ 1785.

³) Ἀραβαντινός, II 268—9. —Δὲν γνωρίζω πῶς ἦσαν πρῶτοι ἐξάδελφοι (Ἡπειρωτικὰ χρονικά, II σελ. 260) τοῦ Ἀναστασίου Ζωσιμᾶ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἰούδαν ἦτο οἰκογενείας Τσουκαλᾶ.

⁴) Διαθήκαι τῶν ἀειμνήστων εὐεργετῶν τῶν Ἰωαννίνων. Ἀθήναι 1887 σελ. 3.

⁵) Ἀραβαντινός, II 261.

κος ἔζη ἐν Βενετία τὸ 1743 καὶ ὁ Ζαχαρίας Μπέρκος τὸ 1767 ¹. Ἔσχε δύο κόρας, ἀλλ' ἀγνοῶ τὰ ὀνόματά των καὶ τὰ ὀνόματα τῶν συζύγων αὐτῶν. Ὁ κύριος Β. Πυρσινέλλας, Δήμαρχος τῶν Ἰωαννίνων, κέκτηται τὴν σφραγίδα αὐτοῦ, ἣ ὁποῖα φέρει τὸ αὐτὸ ἔμβλημα τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ἐπὶ τῆς σφραγίδος τοῦ Κωνσταντίνου Τριανταφύλλου Φιλίτη τοῦ γεννηθέντος τὸ 1764 καὶ χρηματίσαντος μπογιάρου τῆς Βλαχίας κατὰ τὸ 1820.

2) Τὸν Χριστοδούλου Κρομμύδαν, ὅστις διέμενεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἦτο εὐνοούμενος τοῦ Σουλτάνου Σελήμ τοῦ Γ' (1789—1808), ὅπερ ἀνησυχεῖ τὸν περιώνυμον Ἀλῆ Πασᾶν, ὁ ὁποῖος πρὸς ἐξασφάλισίν του ἐκράτει ὡς ὁμηρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ζήσαντα μέχρι τοῦ 1856 ἐν Κερκύρᾳ ². Εἰς Ε. Κρομμύδας ἐκ Ναυπλίου ἐνεγράφη ὡς συνδρομητῆς τὸ 1839 εἰς τὸ Ἀπάνθισμα Ἐπιστολῶν Ἀδαμαντίου Κοραῆ ὑπὸ Ἰακ. Ρότα. Μανθάνομεν διὰ τὴν ὑπάρχουσιν ἀκόμη Κρεμμύδαι εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς Πάτρας. Εἶναι πιθανῶς οὗτοι ἀπόγονοι τοῦ Χριστοδούλου, καὶ ἐὰν αἱ γραμμαὶ αὗται περιέλθωσι μέχρις αὐτῶν θὰ δυνηθῶσιν ἴσως καὶ θὰ θελήσωσι νὰ συμπληρώσωσι τὰς ἡμετέρας πληροφορίες.

3) Τὸν Γεώργιον Κρομμύδαν ἢ Κρεμμύδαν, ὁ ὁποῖος ἀνεχώρησε τὸ πρῶτον ἐξ Ἰωαννίνων διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Ρωσσίαν κατὰ τὸ 1764. Ἐν Μόσχᾳ τὸ 1775 ἔγγραψε μίαν φδὴν πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοκρατορίας Αββατερίνης Β'. Διατήρησεν ὁ ἴδιος μέρος τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ παλαιοῦ διδασκάλου τῶν Ἰωαννίνων Κοσμᾶ Μπαλάνου Βασιλοπούλου ὡς καὶ μετὰ τῶν φίλων του τῶν σοφῶν διδασκάλων Εὐγενίου Βούλγαρη καὶ Νικηφ. Θεοτόκη ³. Κατὰ τὸ 1783 ὁ Γεώργιος Κρομμύδας ἔστειλεν ἐν ὁλόκληρον πλοῖον σίτου εἰς τὴν γενέτειράν του πόλιν, τὰ Ἰωάννινα, ἧτις ἐμαστιζέτο ὑπὸ αἰτοθείας ⁴. Ἡ σύζυγός του Ἄννα, τῆς ὁποίας ἀγνοῶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα, ἀπέθανε τὸ 1798 καὶ ὁ Κοσμᾶς Μπαλάνος συνέθεσε δι' αὐτὴν ἐπιτάφιον ⁵. Ἐλαβε καὶ δευτέραν σύζυγον, τὴν Ζαμπέταν, τῆς ὁποίας ἀγνοοῦμεν τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα. Ἦτο θεῖος τοῦ Δημητρίου Μπούμπα καὶ ἐξάδελφος τοῦ Τσουκαλά, ἀγνοοῦμεν πῶς.

Ὁ Γεώργιος Κρομμύδας διεκρίθη διὰ τοῦ ἔργου του τοῦ ἐπιγραφομένου: Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνσωτώσεως κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, ἐκδοθέντος ἐν Μόσχᾳ τὸ 1808, οὗτινος κατέχομεν ἐν ἀντίτυπον.

¹) Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ, ἱστορικὸν ὑπόμνημα Ἰωάννου Βελούδου. Βενετία 1893 σελ. 188—89.

²) Λαμπρίδου, Ζαγοριακά II, 16. Ἀραβαντινός II, 418.

³) Τὸ ἔργον τοῦ Γεωργίου Κρομμύδα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρω κατωτέρω.

⁴) Λαμπρίδου, Κουρνετσιακά. σελ. 34.

⁵) Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Γεωργίου Κρομμύδα.

Δὲν ἡδυνήθημεν ὁμῶς ν' ἀνεύρωμεν τὰς Ἀκολουθίας, αἵτινες ἐξεδόθησαν α') ἐν Βιέννῃ τὸ 1811, β') ἐν Βιέννῃ ἐπίσης τὸ 1813, γ') ἐν Μόσχᾳ τὸ 1828. Θ' ἀπέθανεν ὀλίγον κατόπιν, πολὺ ἡλικιωμένος. Δὲν γνωρίζομεν ἂν κατέλιπε τέκνα.

4) Τὸν Κωνσταντῖνον Κρομμύδαν, ὅστις ἔζη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ 1817. Εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἰωάννου Μάνθου ἐκ Κονίτσης καὶ ἀπέκτησε τρεῖς τέκνα, τὸν Εὐγένιον, τὴν Ἰουλιανὴν καὶ τὴν Σοφίαν¹.

5) Τὸν Στεφάνον Κρομμύδαν, ὅστις διήγειρε διὰ τοῦ πλούτου του τὸ ἀρπακτικὰ ἐνστικτὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Οὗτος ἐδηλητηρίασε τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου καὶ κατόπιν ὑπεχρέωσε τὸν δυστυχῇ πατέρα κατὰ τὸ 1795 νὰ ἀφήσῃ διὰ διαθήκης ἅπασαν τὴν περιουσίαν του εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρφῳ ὡς ὑπανδρεύσῃ ὁ πασᾶς τὰς θυγατέρας του. Ὁ Ἀλῆς ὑπάνδρευσεν πράγματι ταύτας μὲ τρεῖς πλουσίους νέους, οἵτινες ἔστερξαν νὰ λάβουν μικρὰν ἀμοιβήν : τὸν Κ. Ἀθανασίου, τὸν Ν. Μακρῆν ἐκ Κονίτσης καὶ τὸν Μιχαὴλ Μίσιον ἐξ Ἰωαννίνων².

Συνελόντι εἰπεῖν, ἀγνοοῦμεν τὰς σχέσεις συγγενείας τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν τριῶν Κρομμυδῶν, οἵτινες ἔζησαν μεταξὺ 1730 καὶ 1760 : τοῦ Κωνσταντῖνου Κώνστα τῆς Ζίτσης, τοῦ Χατζῆ Δημητρίου καὶ τοῦ Στεφάνου τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Κρομμύδαν τὸν κτίσαντα κατὰ τὸ 1636 τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Μπισδουνοκούλου. Ἀναφέρομεν ἐπίσης ὅτι εἰς μίαν εἰκόνα τῆς ἐκκλησίας τῆς Καστρίτσης ἀναφέρεται τὸ ὄνομα ἐνὸς Ἀλεξίου Κρεμμύδη εἰς ἐπιγραφὴν, ἣτις φαίνεται νὰ εἶναι τοῦ 16ου ἢ τοῦ 17ου αἰῶνος³.

Ἐλπίζομεν, τέλος, ὅτι τῇ βοήθειᾳ ἀφ' ἐνὸς μὲν τῶν ἀπογόνων τῆς οἰκογενείας Κρομμύδα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἐπιστημόνων ἀνογνωστῶν τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ συμπληρωθοῦν τὰ χάσματα ταῦτα.

Ἡ Χαῖδω ἦτο θυγάτηρ τοῦ Παπαχρήστου Φιλίτη καὶ τῆς Ἀναστασίας Κούρη.

¹) Διαθήκαι, σελ. 25.

²) Ἀραβαντινός, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ, 361-2. — Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς εἰς τὴν Χρονογραφίαν τῆς Ἡπείρου II 269—270, λέγει ὅτι αἱ περὶ αὐτὸν ὁ λόγος κόρηαι ἦσαν τοῦ Ἀλεξίου Κρομμύδα.

³) Νέος Ἑλληνομνήμων, XI, 31.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Κώνστας Κρομμύδας ἐκ Ζίτσης ἐνυμφεύθη τὸ 1733 τὴν Χαΐδω, ἀδελφὴν τοῦ Δοσιθέου Φιλίτη, τοῦ χρηματίσαντος βραδύτερον Μητροπολίτου Βλαχίας.

Ἡ Χαΐδω ἦτο θυγάτηρ τοῦ Παπαρχήστου καὶ τῆς Ἀναστασίας Κούρη. Ὁ Παπαρχήστος καταγόμενος ἐξ Ἰθάκης φαίνεται γεννηθεὶς ἐν Φιλιάταις, ὁπόθεν μετοικήσας ἐγκατεστάθη εἰς Πογδόριανην, ὅπου καὶ συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ προέστου αὐτῆς Κούρη, περὶ τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος καὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν εἶδῃσιν ἔχομεν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Πογδόριανης ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1718 ὁ Παπαρχήστος μετέβη εἰς Ρωσσίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορος Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὅστις προσέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ τὸν μετεχειρίσθη, κατὰ οἰκογενειακὴν ἡμῶν παράδοσιν, εἰς καταπολέμησιν τῶν αἱρετικῶν. Ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης τῆς Α' (1725—1726) καὶ οὐχί, ὅπως ὁ Λαμπρίδης καὶ ἄλλοι ἔγραψαν, ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β', ὁ Παπαρχήστος ἔλαβε τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ ἱερέως τῆς Ρωσσικῆς Αὐλῆς. Ἐπανελθὼν δὲ καὶ πάλιν εἰς Πογδόριανην, διὰ τῶν συνδρομῶν τὰς ὁποίας περισυνέλεξεν ἐν Ρωσσίᾳ ἀνεστήλωσε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ἰδρυσε καὶ σχολὴν κατὰ τὸ 1730. Ἀναφέρεται λαβὼν τὸ ὀφίκκιον τοῦ Πρωτοπαπᾶ. Γενόμενοι δὲ τὸ 1735 αὐτὸς τε καὶ ἡ σύζυγός του μοναχοί, ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν ἐν τῷ ἐν Πογδόριανη ἀναστηλωθέντι ὑπ' αὐτοῦ ναῷ.

Τέκνα αὐτῶν ὑπῆρξαν : ἡ Χαΐδω, συζευχθεῖσα κατὰ τὸ 1733 μετὸν ἐκ Ζίτσης Κωνστ. Κρομμύδαν· ὁ Δημήτριος, γενόμενος Μητροπολίτης Βλαχίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Δοσίθεος· ὁ Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος λαβὼν τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετωνομάσθη εἰς Ἰωαννίκιον, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, οὗτινος ἀγνοοῦμεν τὸν βίον καὶ τὴν σύζυγον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἔσχεν υἱὸν ὀνομαζόμενον Ἀναστάσιον, ζήσαντα ἐπίσης εἰς Πογδόριανην, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπίσης οὐδὲν γνωρίζομεν.

Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐγκατεστάθησαν ἐν Βλαχίᾳ· ὁ μὲν εἰς ὀνομαζόμενος Κωνσταντῖνος ἦτο ἱατρὸς σπουδάσας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Halle κατὰ τὸ 1808· ὁ δ' ἕτερος ὀνόματι Προκόπιος συνεζεύχθη τὴν κόρην τοῦ Πολυζῶη Νούλη δηλητηριασθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τὸ 1794. Εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Προκοπίου, ὁ Παναγιώτης Φιλήτης, συνεζεύχθη ἐν Βλαχίᾳ τὴν ἐγγονὴν τοῦ Χατζηαρχήστου Καντίλλη ἐκ τῶν Κατσανοχωρίων, στενήν

συγγενῇ, ἀγνοοῦμεν πῶς, τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, ἱατροῦ τοῦ Ἀλλῆ Πασᾶ καὶ Πρωθυπουργοῦ κατόπιν τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν Σπύρου Μήλιου καὶ στρατηγοῦ Ἀρτέμη Νικολομίχου.

Τέλος λογιώτατός τις, ὅπως ἔλεγον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὀνόματι Ματθαῖος Φιλίτης ἔζη ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸ 1818. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν ἀνῆκε καὶ οὗτος εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν.

Ἴσως οἱ ἐκ Πογδορίτσης ἀναγνῶσται τῶν <Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν> θὰ ἠδύναντο νὰ διαφωτίσωσι τὴν γενεαλογίαν ταύτην.

Σημ. Μετ. Μεταφράσαντες τὰ ἀνωτέρω σημειώματα τοῦ κ. Φιλίτη, ἐπιφυλασσόμεθα μετὰ τὴν ἀναδίφησιν τοῦ οἰκογενειακοῦ ἡμῶν ἀρχείου, τοῦ ἀρχείου τοῦ κ. Λ. Μίσσιου ὡς καὶ πάσης σχετικῆς πηγῆς νὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς συμπληρωματικὰς σημειώσεις περὶ τῆς οἰκογενείας Κρεμμύδη τῶν Ἰωαννίνων.

Β. II.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΑΥΤΟΥ

Σχετικῶς πρὸς ὅσα ἐγράψαμεν περὶ τοῦ μεγάλου τῆς Ἡπείρου διδασκάλου Ἀθανασίου τοῦ Ψαλίδα ἐν σελ. 270 κ.ε. τοῦ Β' τόμου τῶν Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν προσθετέον ὅτι, καθ' ἃ ἐπληροφορήθημεν παρὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις φίλου καθηγητοῦ κ. Χρ. Σούλη, χειρόγραφος Γεωγραφία τοῦ Ψαλίδα εὑρίσκεται παρὰ τῷ κ. Δ. Σαλαμάγκᾳ δικηγόρῳ ἐν Ἰωαννίνοις. Ἐπίσης σημειωτέον ὅτι ἐν σελ. 332 τοῦ ΚΑ' τόμου (1927) τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος τοῦ ἀοιδίμου Σπ. Λάμπρου περιγράφεται συνοπτικῶς ἡ παρὰ τῷ ἐν Βόλῳ ἱατρῷ κ. Ἰσ. Π. Παλαμηδᾷ ἀποκειμένη Γεωγραφία τοῦ Ψαλίδα. Προσθετέον ἐπίσης ὅτι καλλίστην βιογραφίαν τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Θ' τόμῳ (1925) τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος ὁ κ. Σπ. Βλαντῆς. Ἐν ταύτῃ περιέχεται καὶ ἀπόσπασμα τῆς νεκρολογίας ἣν ἐδημοσίευσεν τῷ 1829 ὁ ἱταλὸς Γ. Γρασέτης, καθηγητῆς ἐν Κερκύρᾳ, φίλος στενὸς τοῦ Ψαλίδα.

Δ. Μ. ΣΑΡΡΟΣ

Ε.γ.Δ τῆς Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008